

Ruslans Matrozis;
Ingunas Baueres literārā versija

PUTNU DULLAIS LIZDĒNU BARONS LOUDONS

**HARALDA FON LOUDONA (1876–1959)
PIEMIŅAI**

11. aprīlī visi putnu pētnieki var iedzert glāzi bērzu sulas par godu barona Loudona piemiņai: aprit 140 gadu, kopš dzimis rošīgākais baltvācu dabas pētnieks, kurš teju 30 savas dzīves gadus veltīja ornitoloģijai ne tikai Latvijā un Igaunijā, bet arī Kaukāzā un Centrālāzijā. Latvijas un pasaules ornitoloģijas vēsturē Loudons iekļāvies ar izcilēm sasniegumiem putnu pavasara migrāciju fenoloģijas pētīšanā, viņš pirmais uzsāka putnu masveida gredzenošānu un tā uzzināja, kur paliek apkārtnes putnu būrīšos saķertie mājas strazdi. Viņš pirmais aprakstīja daudzas sugas un pasugas, kā arī savāca milzīgu Palearktikas putnu ādiņu kolekciju.

Mūsdienās nelielais Lizdēnu ciems Vidzemes ziemeļos ir provinciāla un mazzināma apdzīvota vieta, bet 20. gadsimta sākumā tās nosaukums bieži tika pieminēts vadošajos Eiropas ornitoloģijas žurnālos. Tas notika, pateicoties Lizdēnu muižā dzīvojošajam baltvācu baronam Haraldam fon Loudonam, kurš sava vārda beigās bieži vien pierakstīja arī Lizdēnus: *Baron Harald von Loudon-Lisden*. Loudoni bija dižciltīga Vidzemē iesakņojusies baltvācu dzimta, kuras pirmsākumi meklējami Skotijā. 1747. gadā tā ierakstīta Vidzemes bruņniecības matriculā, bet 1854. gadā Krievijas impērijas Senāts apstiprināja dzimtai piederīgo tiesības uz barona titulu. Jādomā, ka jaunais fon Loudons ļoti mīlēja savu dzimto vietu, ja reiz tik uzskatāmi lepojās ar tās nosaukumu.

Kad topošā ornitologa tēvs Viktors fon Loudons apprecēja viņa māti, skaisto Kuresāres jaunkundzi Katerīnu fon Ungernu-Šternbergu, viņš to atveda uz Ķeizu muižu Vidzemē, kur neilgi pēc kāzām cits pēc cita uzradās četri bērni – divi dēli un divas meitas. Pirmdzimtais Haralds desmit gadu vecumā tika nosūtīts mācīties uz vienu no labākajām sava laika mācību iestādēm Baltijas guberņā – vācisko Bērzaines ģimnāziju pie Cēsīm. Ģimnāzijā bija astoņas klases un par mācībām jāmaksā ievērojama naudas summa, tāpēc šajā skolā mācījās tikai turīgu vecāku bērni. Diemžēl krievināšanas laikā, konkrēti – 1892. gadā, skolu slēdza, un jaunais censonis bija spiests turpināt izglītošanos vienā no Rīgas reālskolām, taču sēkla, tā teikt, jau bija kritusi

Barons Haralds fon Loudons.

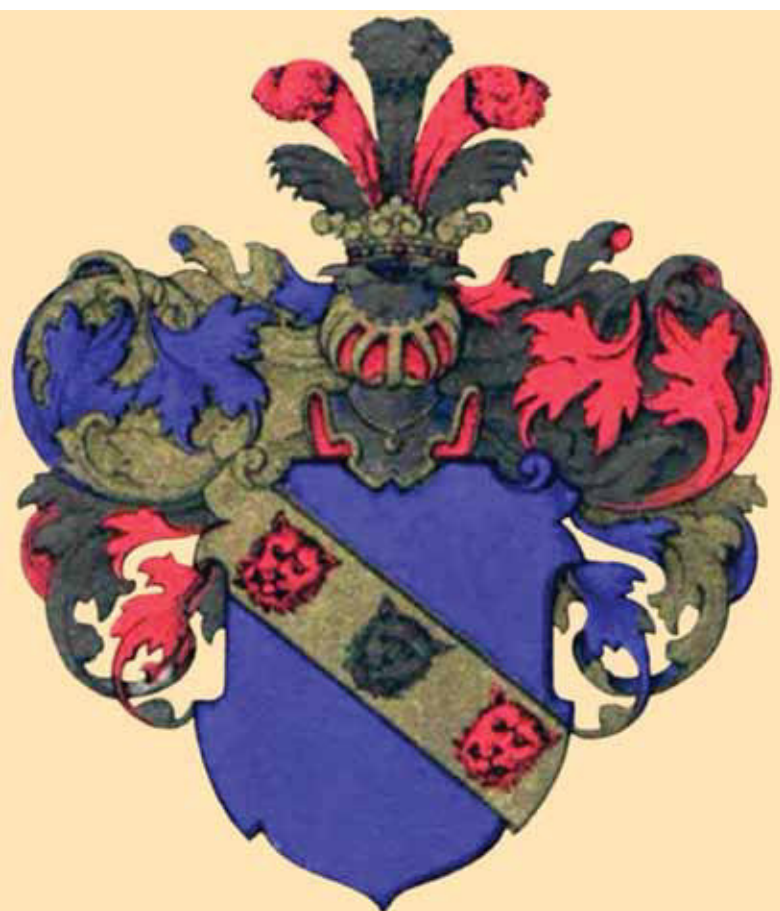
auglīgā zemē – mācoties Bērzainē, Haraldam radās padziļināta interese par dabu, kas vēlāk pārvērtās īstā aizrautībā. 20. gadsimta sākumā un vidū katras skolas mācību procesa neatņemama sastāvdaļa bija dabas priekšmetu kolekcionēšana – tika vākti herbāriji, minerālu paraugi, putnu izbāžņi un olu kolekcijas. Tieši ar savvaļas putnu olu kolekcionēšanu sākās jaunā zinātnieka ceļš uz ornitoloģiju, kam sekoja privātas studijas Ķeizarsriskās Krievijas Zinātņu akadēmijas Zooloģijas muzeja mācību iestādē Sanktpēterburgā. Barons labi pārzināja ne tikai vācu un krievu, bet arī latviešu valodu.

No jaunekļa par vīru

Būdams septiņpadsmit gadus vecs, Haralds fon Loudons iestājās vāciskajā Rīgas Dabas pētnieku biedrībā, uzreiz samaksājot mūža biedra maksu, ar ko skaidri pauda savu attieksmi par turpmāko dzīves ceļu. Viņš sāka vākt pats savu privāto putnu ādiņu kolekciju un regulāri dāvināja putnu ādiņas Dabas pētnieku biedrības muzejam. Ar laiku intereses paplašinājās, kam labs apliecinājums ir fakts, ka 1894. gadā Lizdēnos pirmo reizi tika konstatēta sēne – zarainā jeb koraļļu dižadatene (*Heridium coralloides*). 1895. gadā Rīgas Dabas pētnieku biedrības rakstos publicēts pirmais H. fon Loudona zinātniskais darbs – pārskats par austrumu provincēs (mūsdienu Igaunijā un Latvijā) ligzdojošajiem putniem.

Cēsu Bēraines skola, kurā mācījās Haralds fon Loudons. 1914. gads.

Fon Loudonu dzimtas ģerbonis.

Bezrūpīgā jaunība neturpinājās ilgi, jo Haralds agri zaudēja vecākus – viņam vēl nebija pilni 18, kad nomira māte, bet pēc dažiem gadiem – 1898. gada februārī – mūžībā aizgāja arī tēvs, no kura vecākais dēls mantoja Ķeīžu un Lizdēnu muižas. Taču pirms tam tēvs paspēja dēlu aizsūtīt svarīgā, varētu pat teikt liktenīgā, ceļojumā. 1896. gada pavasarī jaunais barons ceļoja pa Krievijas impērijas dienvidu reģioniem, iepazīstot mūsdienu Krievijas, Azerbaidžānas, Turkmenistānas un Uzbekistānas teritorijas, kur apmeklēja muzejus, tikās ar ievērojamiem putnu pētniekiem un daudz fotografēja. Turkmenistānā viņš satika putnu kolekcionāru, rakstnieku un ceļotāju

Nikolaju Zarudniju, kurš šeit jau daudzus gadus veidoja putnu kolekciju. Sarunas ar viedo pētnieku atstāja uz jaunekli tik spēcīgu ietekmi, ka tas nolēma arī pats rīkot līdzīgas ekspedīcijas, vākt putnus savai kolekcijai un publicēt novērojumus zinātniskos rakstos.

Cekulainā cīruļa pasuga – mīļajai sieviņai

Jūs jautāsi, vai gribam aprakstīt kārtējo «vēzi – vientuļnieku», kurš visu mūžu veltījis zinātnei, ne nieka laika neatvēlot romantiskām izjūtām un ģimenei? Šoreiz nē! Haralds fon Loudons, lai arī ne sevišķi izskatīgs, toties ļoti gudrs, jau diezgan agri apprecējās, ievēdot Lizdēnos vienaudzi, Vīlandes baronesi Magdu fon Mīlenu. Ja kādam šis uzvārds šķiet kaut kur dzirdēts, tad, jā – Magda bija slavenā barona Mihnauzena sievas Jakobīnes jaunākā māsa. Vai smuka? Un vai turīgais Loudons, kurš pēc tēva nāves mantoja Ķeīžu un Lizdēnu muižu, viņu apprecēja mīlestības dēļ? Viss ir iespējams, jo upuris uz mīlestības altāra ievērojams. Turklāt jaušams, ka arī Magdai patika daba, ne velti viņa kopā ar vīru devās uz ornitoloģijas kongresu un citiem ar dabas pētniecību saistītiem pasākumiem. Krievu dabas pētnieki pēc tam vēstulēs bieži lūdza nodot sveicienus jaukajai Magdai un pateicās par lielisko uzņemšanu. Divdesmit divu gadu vecumā uzsācis patstāvīgu dzīvi, izglītošanās turpināt Haralds fon Loudons vairs nevarēja. Nākamajos četros gados Lizdēnos piedzima trīs meitenītes – Ilze, Magda un Rita. Kādas tur vairs studijas?

Tomēr ceļošana jauno vīru un tēvu bija tā savaldzinājusi, ka viņš no tās vienkārši nespēja atteikties, tāpat kā no sapņa kļūt par ievērojamu ornitologu. Lai saņemtu nepieciešamās atļaujas putnu un citu dzīvnieku iegūšanai, Loudons iestājās Krievijas Ģeogrāfiskajā biedrībā un 1901. gada sākumā kopā ar latviešu izcelsmes putnu preparatoru Augustu Celmiņu, kurš jau vairākus gadus strādāja pie barona Lizdēnos, papildinot viņa putnu kolekciju, devās savā pirmajā īstajā ekspedīcijā. Pēc divu mēnešu ceļošanas barons atveda mājās aptuveni 500 putnu ādiņus, kā arī tauriņu un citu kukaiņu vākus. Jau pēc gada, apkopojot ceļojumā veiktos pierakstus, Haralds fon Loudons publicēja zinātnisku pārskatu par šo ekspedīciju.

Izbraukumi turpinājās, arī pazišanās un nereti draudzība ar citiem dabas pētniekiem gāja plašumā. Šeit vietā atgādināt, ka 19. un 20. gadsimta mija tiek uzskatīta par putnu taksidermijas un kolekcionēšanas zelta laikiem. Putnu vērotājs no Rīgas Vilhelms Savickis, draugs un domubiedrs Nikolajs Zarudnijs, aktīvs putnu kolekcionārs, publicists un jurists Sergejs Buturļins – tie ir tikai daži no vīriem, ar kuriem Loudons sarakstījās, apmainījās kolekcijām un kopīgi veidoja zinātniskus aprakstus. Enerģiskais barons sapņoja savākt visas Palearktikas putnu sugas un pasugas, ko varētu izmantot kā salīdzinošu materiālu jaunu putnu pasugu aprakstīšanā, tāpēc viņam bija vajadzīgi putni no citiem reģioniem, un viņš publicēja paziņojumus dažādos ornitoloģijas žurnālos par putnu ādiņu apmaiņu. Laikā no 1902. līdz 1914. gadam kopā ar Nikolaju Zarudniju Haralds fon Loudons publicēja 28 rakstus, kuros aprakstīja 39 jaunas putnu pasugas un vienu sugu. Vairākas pasugas tika nosauktas par godu cilvēkiem, kuri palīdzējuši ekspedīcijās vai veicinājuši zinātnisko interešu attīstību. Tomēr vienu no pirma-

Foto: Jūlija Klūša.

Barona laikos stādītā lapegļu aleja Lizdēnos.

jām pasugām barons nosauca par godu savai mīļotajai sieviņai Magdai – cekulainā cīruļa pasuga *Galerida cristata magdai*!

Lizdēni Eiropas ornitoloģijas apriņķī

1904. gada vasaras sākumā uz Krieviju aplūkot putnu olu kolekcijas devās ievērojamais angļu putnu pētnieks un rakstnieks Henrijs Dresers – ievērojams speciālists putnu olu jautājumos (vēlākajos gados publicējis apjomīgu Eiropas putnu olu noteicēju divos sējumos). No Pēterburgas ar vilcienu viņš ieradās Rakverē pie S. Buturļina, bet pēc dažām dienām abi devās uz Valmieru un tālāk zirgu pajūgā uz Lizdēniem. Nedēļu H. Dresers nodzīvoja pie H. Loudona, pētīja viņa putnu ādiņu un olu kolekcijas, ar interesi aplūkoja piezīmes un fotogrāfijas no ceļojumiem. Par savu braucienu viņš publicēja rakstu britu ornitoloģiskajā žurnālā «Ibis» (Nr. 18, 1905). No tā brīža Lizdēni kļuva zināmi Eiropas vadošajiem putnu pētniekiem! Tieši H. Dresers palīdzēja H. Loudonam nodibināt kontaktus ar vai-

Foto: Līga Landsberga.

No muižas kompleksa līdz mūsdienām saglabājušās vien dažas saimniecības ēkas. Smēde.

rākiem vadošiem Rietumeiropas ornitologiem. Domājams, ka pateicoties tieši H. Dresera aicinājumam un atbalstam mūsu barons 1905. gadā apmeklēja arī 4. Starptautisko ornitoloģijas kongresu Londonā kā viens no pieciem dalībniekiem no Krievijas impērijas.

Kari vienmēr traucē mieram

1905.–1906. gads Krievijas impērijas rietumu provincēs izvērtās trauksmais. Revolucionārie notikumi pamatīgi iedragāja baltvācu sabiedrības labklājību. Sākot ar 1905. gada janvāra demonstrācijām, tautas neapmierinātība ar valdošo režīmu pārvērtās par abpusēju vardarbību – tika dedzinātas muižas, apšauti cilvēki kā vienā, tā otrā pusē. Daudzi muižnieki zaudēja savu mantību un bija spiesti bēgt no saviem īpašumiem. Cik zināms, arī H. Loudons ar ģimeni kādu laiku dzīvoja Rīgā, tomēr nemieru periodā viņa muižām netika nodarīti būtiski zaudējumi. Kāpēc? Droši vien zemnieki savu baronu uzskatīja par labu cilvēku. Kāds tur asinssūcējs, ja vienmēr pārņemts ar saviem putniem?

Viens no jaunajiem savvaļas putnu pētīšanas virzieniem 20. gadsimta sākumā bija gredzenošana, ko 1901. gadā masveidā uzsāka ornitologi Austrumprūsijā. 1907. gadā H. Loudons iestājās Vācijas Ornitoloģijas biedrībā un viens no pirmajiem Krievijas impērijā arī uzsāka putnu gredzenošanu, desmit gadu laikā kopā ar citiem interesentiem apgredzenojot aptuveni trīs tūkstošus lidoņu jeb 35% no visiem putniem, kuri šajā periodā apgredzenoti Krievijas impērijas teritorijā...

Ceturtajā Vidusāzijas ekspedīcijā H. Loudons devās 1908. gadā no janvāra līdz aprīlim. 1910. gada maija beigās Berlīnē notika 5. Starptautiskais ornitoloģijas kongress, kurā no Krievijas impērijas piedalījās septiņi dalībnieki, to skaitā arī H. Loudons ar sievu Magdu un brāli Herbertu. Kongresā Loudons nolasīja referātu par savu pēdējo Vidusāzijas ekspedīciju, kas bija vainagojusies ne vien ar bagātīgu relikviju klāstu, bet arī ar kāda

Area: Palaearctic.		Species		Number		Date	
No.	Species	No.	Species	No.	Species	No.	Species
1	<i>Sylvia atricapilla</i>	1	<i>Sylvia atricapilla</i>	1	<i>Sylvia atricapilla</i>	1	<i>Sylvia atricapilla</i>
2	<i>Sylvia atricapilla</i>	2	<i>Sylvia atricapilla</i>	2	<i>Sylvia atricapilla</i>	2	<i>Sylvia atricapilla</i>
3	<i>Sylvia atricapilla</i>	3	<i>Sylvia atricapilla</i>	3	<i>Sylvia atricapilla</i>	3	<i>Sylvia atricapilla</i>
4	<i>Sylvia atricapilla</i>	4	<i>Sylvia atricapilla</i>	4	<i>Sylvia atricapilla</i>	4	<i>Sylvia atricapilla</i>
5	<i>Sylvia atricapilla</i>	5	<i>Sylvia atricapilla</i>	5	<i>Sylvia atricapilla</i>	5	<i>Sylvia atricapilla</i>
6	<i>Sylvia atricapilla</i>	6	<i>Sylvia atricapilla</i>	6	<i>Sylvia atricapilla</i>	6	<i>Sylvia atricapilla</i>
7	<i>Sylvia atricapilla</i>	7	<i>Sylvia atricapilla</i>	7	<i>Sylvia atricapilla</i>	7	<i>Sylvia atricapilla</i>
8	<i>Sylvia atricapilla</i>	8	<i>Sylvia atricapilla</i>	8	<i>Sylvia atricapilla</i>	8	<i>Sylvia atricapilla</i>
9	<i>Sylvia atricapilla</i>	9	<i>Sylvia atricapilla</i>	9	<i>Sylvia atricapilla</i>	9	<i>Sylvia atricapilla</i>
10	<i>Sylvia atricapilla</i>	10	<i>Sylvia atricapilla</i>	10	<i>Sylvia atricapilla</i>	10	<i>Sylvia atricapilla</i>

H. Loudona putnu ādiņu kolekcijas putnu saraksts. Mūsdienās glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā.

Ormanītis (*Porzana porzana*) no H. Loudona putnu kolekcijas. Glabājas Latvijas Universitātes Zooloģijas muzeja fondos.

likteņa ievirzīšanu zinātniskās sliedēs. Šajā ekspedīcijā barons bija paņēmis līdzīgu savu kaimiņu no Jaunbrenču, 21 gadu veco Tērbatas Universitātes zooloģijas studentu Nikolaju fon Tranzē, kurš bērnībā bieži kopā ar Līdzēnu baronu devās putnu medībās. Pēc 1918. gada N. Tranzē palika neatkarīgajā Latvijā, strādāja par pasniedzēju Latvijas Universitātē un Ulmanlaikos bija līderis ornitoloģijā. Kongress bija nozīmīgs arī ar to, ka Harald fon Loudonu kopā ar Rīgas Dabas pētnieku biedrības muzeja preparatoru Ferdinandu Štolu ievēlēja par Starptautiskās putnu aizsardzības komitejas biedriem.

Savā pēdējā, piektajā Vidusāzijas ekspedīcijā H. Loudons devās 1911. gadā no janvāra līdz maijam. Ekspedīcijā piedalījās viņa brālis Herberts un vēl cits radnieks – barons Džeims fon Loudons, kā arī preparators Karls Kiršs, kurš bija iemācījies ātri un kvalitatīvi apstrādāt nošauto putnu ādiņus, pa dienu nodīrājot aptuveni pussimtu putnu. Šis apstākļi ļoti veicināja kolekcionešanas apjomu pieaugumu. No ekspedīcijas barons mājās atveda vairāk nekā 2000 putnu ādiņu, putnu olu, zīdītāju, vaboļu un citu kukaiņu, divas kastes ar čūskām, ķirzakām un vardēm.

Cilvēks domā, velns rīkojas

Eiropu šūpoja kara viļņi. 1914. gads palika pēdējais Harald fon Loudona aktīvās darbības gads ornitoloģijā. Sākās Pirmās pasaules karš, un, izvērtējies situāciju, H. Loudons klusi dzīvoja

Līdzēnos, reti rādoties ārpusaulē. Viņš uzraudzīja lauku darbus, medīja, pierakstīja, kad atgriezās un kad aizlido apkārtnes putni. Taču nav ļaunuma bez labuma. Ģimenē piedzima ilgi gaidītais dēls Ēriks un meita Irmgarde. Taču, tā kā baltvāciešu sarūpētās vērtības tika putinātas uz nebēdu, zinātnieka plašās, vērtīgās kolekcijas atradās reālās briesmās. Barons izmisīgi meklēja drošāku vietu savu dārgumu uzglabāšanai, un rezultātā daļa no kolekcijas 13 vezumos tika nosūtīta uz Valmieru, bet atlikusī daļa palika Līdzēnos.

Šķiet, ka līdz 1918. gada beigām H. Loudons ar ģimeni dzīvoja savā muižā, bet gada beigās tomēr nolēma emigrēt uz Vāciju. Magda gaidīja bērniņu, ceļš uz etnisko dzimteni, visdrīzāk, izvērtās īstā pārbaudījumā. 1919. gada aprīļa beigās Vācijas ziemeļos, Greifsvāldē, piedzima Loudonu pāra pēdējā atvase – meitiņa Helga. Kā jutās emigranti, saņemot ziņas, ka Latvijā sācis plosīties sarkanais terors, kas sabradāja un iznīcināja visu, kam tika klāt? Par to, kas notika ar H. Loudona unikālo zinātnisko kolekciju, kurā ietilpa 20 lieli skapji ar izbāztiem putniem, pieci skapji ar tauriņiem (aptuveni 12 000–16 000 eksemplāru), sešas lielas kastes ar minerāliem un citi dārgumi? No ievērojamās putnu ādiņu kolekcijas, domājams, tikai aptuveni 1000 putnu ādiņu ir saglabājušās līdz mūsdienām gan Latvijas Universitātes Zooloģijas muzejā un Latvijas Dabas muzejā, gan arī citos Eiropas un ASV muzejos. Runāja, ka viņa bibliotēka tikusi apvienota ar citu muižu bibliotēkām un kļuvusi par pamatu Latvijas Nacionālās bibliotēkas grāmatu kolekcijai...

Tālu prom no visa, kas dārgs

Kurš to varēja paredzēt, iedomāties? 42 gadu vecumā Haralds fon Loudons kopā ar kuplo ģimeni bija nonācis piespiedu emigrācijā un iekārtojās uz dzīvi Berlīnē. Atpakaļceļš uz dzimto Latviju izrādījās slēgts. 1920. gadā Latvijas varas iestādes izdeva rīkojumu konfiscēt visu barona H. fon Loudona kustamo un nekustamo mantu, jo kara laikā viņš esot palīdzējis vācu bruņotajiem spēkiem. Agrārreformas laikā Lizdēnu muižas teritoriju (513 ha) sadalīja 31 gabalā, kurus piešķīra vietējiem zemniekiem, bet pati muižas ēka nonāca vietējā piena kooperatīva pārziņā. Paliec sveika, dzimtene, palieciet sveikas, mājas! Domājams, ka pirmajos emigrācijas gados barons vēl cerēja atgūt īpašumus un iedzīvi (kurš gan necerētu, jo vairāk – zinot, ka nekad savas dārgās kolekcijas vairs neatjaunos), bet, cik zināms, Latviju viņš tā arī vairs ne reizi neapmeklēja.

Kāds vairs prieks, kāda aizrautība? Bija iespēja apmeklēt Vācu ornitoloģijas biedrības sēdes un kopsapulces, ko mūsu barons arī darīja, tiesa, visai neregulāri. 1926. gadā Kopenhāgenā notika 6. Starptautiskais ornitoloģijas kongress, kur Loudons satikās ar savu skolnieku N. fon Tranzē. Tajā pašā gadā H. Loudonu ievēlēja par Rīgas Dabas pētnieku biedrības Goda biedru.

Trīsdesmito gadu pasaules ekonomiskā krīze negatīvi ietekmēja arī barona ģimeni. 54 gadu vecumā nomira uzticamā laulātā draudzene Magda. Kādi tur vairs putni, kāda zinātne? Līdz mūža beigām, kas pienāca 82 gadu vecumā, Haralds fon Loudons faktiski pameta novārtā savu lielāko aizraušanos un, bezcerībā iestidzis, iesaistījās dažādu politisku organizāciju darbībā. Otrais pasaules karš sagrāva Berlīni, zuda viss, kas emigrācijas gados sagādāts. 1950. gadu sākumā, jau visai cienījamā vecumā, Haralds fon Loudons iesaistījās baltvācu muižnieku apvienībā, aktīvi aģitēja par nepieciešamību atjaunot veco kārtību Austrumeiropā, laikam taču joprojām cerot atgūt zaudētos īpašumus, atgriezt baltvācu elites dzīvesveidu un stabilus ienākumus. Kā zināms, šīs cerības nepiepildījās. Zaudējis ilūzijas un cerības, Lizdēnu barons Haralds fon Loudons nomira 1959. gada pirmajā dienā.

Barona ieguldījums latviešu izglītošanā

Senākos laikos intelektuālā palīdzība «zemnieku» latviešu tautai no baltvācu elites puses nebija īpaši izplatīta. Bet, neskatoties uz valdošajiem uzskatiem, barons H. Loudons palīdzēja vairākiem latviešiem apgūt un pilnveidot taksidermista iemaņas. Kaut vai preparators Augusts Celmiņš, kurš ar baronu sarakstījās latviešu valodā, kas liecina, ka Loudons runāja latviski. Augusts Celmiņš pavadīja ekspedīcijās ne tikai baronu, bet arī Sergeju Buturļinu. Domājams, ka ar viņa palīdzību A. Celmiņš tika iekārtots darbā Maskavas Universitātes Zooloģijas muzejā, kur strādāja 1920.–1930. gados un tika atzīts par labāko putnu preparatoru.

20. gadsimta 20. gados latviešu presē maz rakstīja par baltvācu baroniem, bet viens no aktīvākajiem putnu vērotājiem, preparatoriem un publicistiem – Strenču virsmežniecības virs-

Katrai putna ādiņai kolekcijā pielikta informācija ar putna nosaukumu, iegūšanas datumu, vietu, ieguvēja vārdu, preparatora vārdu un numurāciju katalogā.

Ornitologs Juris Lipsbergs, aplūkojot H. Loudona putnu ādiņas Latvijas Valsts universitātes Zooloģijas muzejā, 1970. g. Foto no J. Lipsberga arhīva.

mežsargs Jūlijs Kūmiņš – vairākkārt pieminējis H. Loudonu, piemēram, žurnālā «Meža dzīve» 1925. gadā: «Pavasārī 1909. gadā, kalpodams pie kāda bij. Krievijas Ķeizarkā zooloģiskā muzeja locekļa kā preparators, Loudona uzdevumā apliku Valmieras apriņķī, Ķemeres muižā diviem baltajiem stārķiem (*Ciconia alba*) ap kājām gredzenus. Pēc apmēram viena gada dabujam paziņojumu, ka viens no minētajiem stārķiem no-

Foto: Jūlija Kliša.

Vienā no Līdzēnu vecajām baronlaiku lapeglēm baltais stārķis jau gadiem būvē ligzdu.

šauts no kāda dabas pētnieka dienvidu Āfrikā, Būru zemē.» Pēc J. Kūmiņa pēkšņās nāves Gaujas ūdeņos A. Lapiņš par viņu žurnālā «Meža dzīve» rakstīja: «Kūmiņš bija viens no labākiem, apdāvinātākiem virsmežsargiem, viens no labākajiem mūsu mežu sargātājiem un kopējiem. Pēc Valmieras pilsētas skolas beigšanas krietnu laiku bija strādājis pie barona Loudona, galvenā kārtā pie putnu preparēšanas, un kopā ar viņu arī apceļojis Somiju un daudzas Krievijas malas, kur daudz ko bija redzējis, mācījis un novērojis.»

Lai vairotu latviešu zināšanas par dabu, H. Loudons iegādājās kaudzi 1893. gadā izdoto baltvācu naturālista barona Oskara fon Lēvisa grāmatu «Ievērojamākie Baltijas putni», kas bija pirmā par putniem latviešu valodā, un dāvināja mežsargiem un citiem interesentiem.

Ieraugi ko retu – šauj nost!

Iespējams, šajā stāstā jūs izbrīna apraksti par putnu ādiņām, veikliem preparatoriem un izbāžņu meistariem. Jā, tolaik nebija digitālo fotoaparātu un, lai apliecinātu, ka putnu draugs tik tiešām redzējis kādu retumu, to vajadzēja nošaut, nodīrāt, ādiņu apkaisīt ar arsēna pulveri, nostiept un izžāvēt. Tad šajā ādiņā ielika zīmīti ar novērojuma aprakstu un novietoja kolekcijā. Putnu izbāžņu izgatavošana bija darbietilpīgāka, un tie aizņēma vairāk vietas, droši vien, līdzīgi kā mūsdienās, taksidermistu rokās tika nodoti visvērtīgākie guvumi. Ne tik veikli šāvēji savu kolekcionēšanas tieksmi apmierināja, vācot putnu olu kolekcijas. Tolaik dzīvo radību netrūka, un diez vai kāds iedomājās, ka kādu putnu vai zvēru vajadzētu sargāt. Pateikt, kad pasaules vēstures likloču ceļmalā varētu iespraust stabiņu «Sākam sargāt dabu!», nav viegli. Atgādināšu, ka par dabas aizsardzību pasaulē pavisam nopietni sāka runāt 19. un 20. gadsimta mijā. Visdrīzāk, dabas aizsardzība mūsdienu izpratnē sākās ASV, kur 1872. gadā nodibināja Jeloustounas nacionālo parku. Eiropā dibināja rezervātus: mūsu pusē 1910. gadā tika nodibināts pirmais rezervāts Igaunijā, Vaikas salā, pēc tam 1912. gadā nodibināja Moricsalas rezervātu. 1913. gadā Bernē Šveicē notika pirmā starptautiskā dabas aizsardzības konference; no tā laika arī sāka lietot jēdzienu «dabas aizsardzība».

Iebraucot Līdzēnos, noņemsim cepuri

Pagājuši 140 gadi, kopš piedzima aizrautīgais putnu pētnieks barons Haralds fon Loudons, un Latvijā ilgu laiku neviens skatī nerunāja par baltvācu ieguldījumu mūsu dabas izpētē. Ne pirmajos Ulmaņlaikos, ne padomju laikos. Bet īlenu maisā nenoslēpsi. 1970. gados, kad mūsu putnu pētnieki Ģirts Kasparsons un Juris Lipsbergs iebrauca Līdzēnos, viņi vienmēr piestāja un klusējot noņēma cepures barona Luodona piemiņai.

Mūsdienās no Līdzēnu muižas ēkas palikuši vien pamatu akmeņi, no kolekcijas saglabājusies vien neliela daļa, bet brīnumainā kārtā Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā saglabājies viņa arhīvs – dienasgrāmatas, vēstules, putnu kolekciju katalogi un gredzenoto putnu saraksti. Domājams, ka 1920. gadu sākumā no Līdzēniem šie papīri tika pārvesti uz Rīgu. Neticami, bet pat līdz 2015. gadam putnu pētniekiem nekas nebija zināms par barona arhīva likteni, kas nogulējis arhīvā gandrīz 100 gadu...

Tikai pēdējos divdesmit gados pētnieki pievērsušies Līdzēnu barona Haralda fon Loudona darbu zinātniskajai izpētei, publicēti vairāki raksti par viņa veikumu ornitoloģijā, kā arī dzīves apraksts Latvijas enciklopēdijā. Tomēr līdz pat šai dienai mums ir vairāki tā sauktie baltie plankumi zināšanās par barona darbību un dzīvi Latvijā un Vācijā. Esmu atradis tikai vienu barona fotogrāfiju, kuru Nikolajs fon Tranzē publicēja barona nekrologā 1960. gadā. Tāpēc aicinu ikvienu dalīties ar informāciju. Varbūt kāda Latvijas muzeja vai arhīva fondos ir Līdzēnu muižas vai barona ģimenes fotogrāfijas vai kāda cita informācija par viņu likteņiem? Lūdzu, rakstiet uz e-pasta adresi: matruslv@inbox.lv.

Lasi vairāk:

R. Matrozis. «Baltvācu ornitologam Haraldam Loudonam – 130» (žurnāls «Putni dabā», 2006, Nr. 16.1: 17.–23. lpp.)

Матрозис Р. «Орнитологическая деятельность и судьба лифлянского барона Гаральда фон Лоудона (1876–1959)» («Русский орнитологический журнал», 2013, Nr. 855: 641–662). *Abi raksti pieejami arī tīmeklī.*

Vides Vēstis

pavasaris/02/2016

Putnu dullais

**LIZDĒNU BARONS
LOUDONS**

ĢEDERTS IEVIŅŠ
par augu saprašānu

KRĪTOŠS ŪDENS
Viļņa Spundiņa kadrā

Tiešmaksājumu
ZAĻINĀŠANA

**ŪDENS
ENERĢIJAS**
nezaļums

OŠLAPU KĻAVU
skaistums un posts

Jaunie
MĒRNIĒKU LAIKI